

Kourukirveen (telson) nimitykset suomen murteissa

»Pirtistä kuuluu kahvimyllyn ratinaa ja väliseinäin vaimentamaa puhetta. Sitten porstuan palkit tömähcelevät ja Mikko tulee tuoden kummaa kapinetta, jonka nimi — arvaas — jonka nimi on 'tesso'. Äänenpaino on harras ja tärkeä. Jossakin muualla tätä sanottaisiin telsoksi tai taskoimeksi. Pane mieleesi.» Tekijältä lupaa kysymättä olen lainannut sanat Martti Rapolan teoksesta »Simpukankuori», jonka syntymän kymmenvuotispäivä sattuu samaksi kuin sen kirjoittajan kuusikymmenvuotispäivä. Kun telso ja työaseen muut nimitykset näyttävät joskus askarruttaneen prof. Rapolan ajatusta, olen tässä hänelle omistetussa Virittäjän niteessä päättänyt esitellä sen aineksen, mikä Sanakirjasäätiön kokoelmiin on aikojen kuluessa kertynyt meillä nyt jo harvinaiseksi käyneestä työvälisestä.

Kourukirves on kuokkaa muistuttava teräase, jota käytetään yksipuisten vesikulkuneuvojen (ruuhien eli kuuttien) ja puuastioiden (altaiden I. kaukaloiden ym.) onteloimiseen, lapion pesän kovertamiseen, tynnyreissä ja muissakin kimpiastioissa välttämättömän uurteen sijan tasoittamiseen, vieläpä juurien katkomiseen niittyä perattaessa. Terän muodossa ja etenkin varren pituudessa on melkoista vaihtelua sen mukaan, mihin tehtävään asetta pääasiassa käytetään. U. T. SIRELIUS jakoi telsot »etupäässä vartensa puolesta» kahteen ryhmään: isoihin allas- ja ruuhitelsoihin sekä pieniin vatitelsoihin.¹

Puunkoverrusaseet ovat epäilemättä ikivanhoja. Meidänkin maasamme on jo kivikaudella liikuttu yhdestä puusta onteloimalla valmistetuissa ruuhissa, vanhimpien maasta kaivettujen iäksi on saatu n. 3000 vuotta.² Aseina on todennäköisesti käytetty sekä kourukirvestä että -talttaa.³

Toistaiseksi on tietymätöntä, milloin rautateräiset kourukirveet tulivat Suomessa tunnetuiksi. Nuoremman rautakauden löydöistä ne vielä puuttuvat⁴, joten on mahdollista, että niitä on ruvettu valmistamaan vasta historiallisella ajalla. Varhaisin ajankohta, mikä kielitieteen avulla voidaan määrätä, on 1500-luku: Keski-Skandinavian suomalaiset näet tuntevat telson ja käyttävät siitä nimitystä, jonka nykyistä aluetta on ensi sijassa juuri muinainen Suur-Rautalampi.

¹ Suomen kansanomaista kulttuuria II s. 23.

² T. I. ITKONEN Suomen ruuhet ss. 50—51. Kansatieteellinen arkisto V.

³ SIRELIUS mts. 23.

⁴ SIRELIUS mts. 23; ELLA KIVIKOSKI Suomen rautakauden kuvasto. I.

Etymologisesti selviä kourukirveen nimityksiä ovat *haapakuokka* ja *-hakku*. Yhdyssanojen alkuosa viittaa siihen, että puuaineena on käytetty etupäässä haapaa, joka onkin tietyistä syistä sopivampaa kuin muut puulajit: se on kevyttä, mutta kestävä, ja täysikasvuinen haapa on sitaipaisi tavallisesti sisästä lahoa, mikä huomattavasti helpottaa kovertamista. Nimityksellä haapakuokka on kaksi erillistä, etäällä toisistaan sijaitsevaa esiintymisaluetta: toinen kielialueemme kaakkois-, toinen sen luoteisosassa. Edelliseen kuuluvat lännestä itään luetellen Kym Hir Lemi Koiv UusVI Pari Jaak Vuo-Mii InkV (*hāpakokka*), jälkimmäiseen etelästä pohjoiseen edeten Simo YTor KaiJ.¹ Edellinenkään alue ei ole aivan yhtenäinen, sillä kourukirveen tavallisin nimitys entisessä Karjalan kannaksen murteistossa on *haapatassi*. Sanan levinneisyys on poikkeuksellinen, eikä sitä voine muuten selittää kuin olettamalla, että haapakuokka on suhteellisen vanha nimitys, jonka uudemmat tulokkaat ovat syrjäyttäneet, niin että ennen yhtenäinen alue on muuttunut katkelmalliseksi. Kun kourukirveellä on toinenkin vanha nimitys, mistä tuonnempana tulee puhe, ei haapakuokkaa voida pitää yhteisuomalaisena, vaikka sen esiintymisalue olisi ollutkin jonakin ajankohtana yhtenäinen. *Hakun olen merkinnyt muistiin Hollolasta; kertojani selitys siitä kuuluu: kirvien tapain terä mut se ol püörevä et se tek püöreväm pohja. Haapahakku tava-taan ainakin Mäntyharjun murteessa* (A. Hirsjärvi, Havaintoja miesten tekniikasta Pertunmaan pitäjässä, Hämeenmaa II s. 117). Ensimmäinen sanakirjatieto haapakuokasta on vasta Lönnrotilla, selityksenä on lyhyesti 'telso'. Hakkukin esiintyy, mutta muissa merkitystehtävissä, lähimmäksi tulee 3:nä mainittu »huggredskap af jern, hvarmed t. ex. qvarnstenen skärpes». Tämä merkitys sanalla on edellisen ohella Hollolan seudun murteistossakin.

Laaja-alaisin kourukirveen nimityksistä on *telso*. Jos otetaan mukaan äänteellisesti läheiset *telsa* (Pöy MetM Hat missä myös *telso* Soi Puo) ja *telsu* (Tamm Jal Avus Lapu Laih Isok AHär Hals AVie) saadaan alueeksi Sat E-P HämP-E PohE-K-P. Mainitsen sanan murteellisista muodoista ja sen käytöstä jonkun esimerkin. *kül mä telsö ön küllup puhüttavam muttem mä kellän nähnu ös semmosta*. Vam, E. Lepistö / *Kaikkitöinen niinkuin telsokirves*. sp. Mou / *teleso*. KauJ / *telaso*. Nmo / *tel^osu*. Lapu / *tel^oso*. »On nykyään käynyt jotenkin harvinaiseksi, kun täällä ei enää tehdä tervatynnyreitä.» Niv, K. A. Söderman v. 1902 / »Puisella kädensijalla varustettu muodoltaan kuokkaa muistuttava teräse, jolla tervatynnyrin-

¹ Lyhennyksien selityksistä ks. Vir. 1950 ss. 426—28.

tekijä tasotteli uurteen sijan vannehditun tynnyrinteoksen molempiin päihin.» Uta, J. Kemilä / »Telso oli kuokan ja kirveen välimuoto ja käytettiin sitä etupäässä juurien katkomiseen niittyjä perkatessa.» KalJ, H. Haanpää / Sanaa voidaan käyttää myös kuvaannollisesti tylsästä kirveestä ym. aseista: »Tuo kirves on semmoinen telso, ettei sillä mitään saa.» KanP, I. Mäkelä / *Hampahat on sellaaaset tel'sot*. Kuri, S. Paulaharju / Gan. *Telso (Talsu)* 'en däxa, laggyxa, en liten krokig yxa hwarmed tråg uthugges' (Tynnyrin kirwes). Teonsanaa *telsota* käytetään sekä telsolla tapahtuvasta kovertamisesta että — kuvaannollisesti — tylsällä teräsaseella hakkaamisesta: *eì ennen sahòja ollukkån, kìrvellä nõtå telsottin halvokìp* (luult. kirj.-virhe, po. *halvokkip*) *poikki*. Vam. E. Lepistö / *Älä nys siinä telsook kunnes kerran siitä mitään saa!* Tot, J. Rekola / Gan. *Telson, -soa* 'hugger illa, slarfwiget knackandes'. Edellistä lähellä sekä äännteellisesti että merkityksensä puolesta ovat *telskiä* ja *telstoä*. »Telskittiin (= hakattiin telsolla) kattokouruja, kimpää y.m.» Kars, J. Viljanen / »Kyllä se väsyttää, kun kuokalla telstoo kovaa maata.» Aka, A. Hemilä.

Muodosta *talso* on vain pari varmaa tietoa, se mainitaan seur. pitäjistä: Lohj KanA Nmo(?) Töy(?). Samaan yhteyteen kuulunee alkuosa yhdyssanasta *talsakuono*: *On se kans aika t. Pöy, L. Aalto* / Gan. *Talso id. ac Tesso. Talsin* 'wadar i gyttia; in luto vado. (Toisella käsialalla tehty lisäys:) »it hugger med slö yxa, som en owan eller mindre förmögen plår göra. oi laps sinuas talsitesas — hakkais talsei laodan klappu tylsäl kirvel kalsutan.»

Tesseli on samoin harvinainen nimitys, sillä SS:n kokoelmissa siitä on ainoastaan yksi tiedonanto: »Tesseliä on lyhyt- ja pitkävartisia. Edellisillä voidaan hakata kirveen tapaan; jälkimmäisellä, missä on juuri kouraan sopiva tai vähän pitempi varsi, voidaan ottaa vuolemalla.» Maan, A. Rytkönen. *Tesson* aluetta on kolmio Toi—Keu—Erä: *se on tesso jolla tehlån säresta hirrestä lehmänkottäa*. Län, Martti Rapola / *Tesso eli tasso*. Toi, A. Varho / Gan. *Tesso, -sson* (Taw.) koweli, *Tesseli, -lån* (Saw.) Tynnyrikirves — gröpjörn.

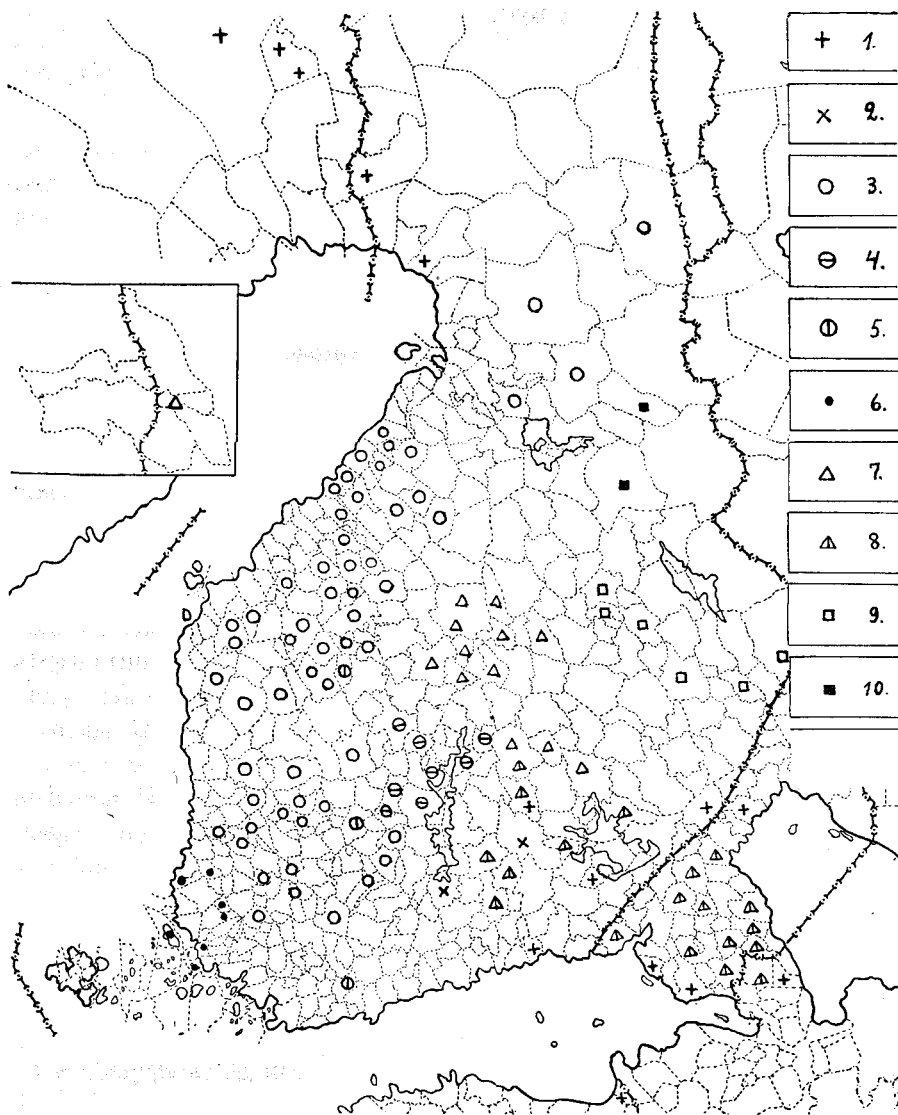
Yleisempi kuin em. vain Toivakasta muistiinmerkitty *tasso* on *haapatassi* (murt. *håpa* ~ *hoapatassi*), jonka rinnakkaismuotoja ovat Parikkalan *hoapatassu* ja *-tosso* sekä Lemmin *höäpatossi*. Alueen rajapitäjiä ovat Iit—Lei—Hii—Lempa—Säkk. »Haapatassilla koverrettiin altaita ja kuutteja.» Kir, U. Welling / »H:a en ole enää mistään löytänyt.» Iit, A. Oksanen v. 1924 / Jusl. *tasso, -on* 'sculprum, securis excavando ligno; gröpyxe'. Kun toinenkin Jusleniuksen sanakirjassa mainittu kourukirveen nimitys (*taskin*) viittaa Keski-Suomeen, on mahdollista, että ne ovat saman tiedonantajän (Laukaan tai Rautalammin kirkkoherran?) toimittamia. Vä-

hemmän uskottavalta tuntuu, että ne olisivat 1700-luvulla kuuluneet lounaissuomalaiseen sanavaraan.

Edellä jo mainittu *taskin* ja eräät sen rinnakkaismuodot ovat tunnusomaisia Keski-Suomelle ja ulottuvat etelään suunnilleen Juvan—Kangasniemen korkeudelle. *huapataska*. Juv / *tasko*. SaaJ Ään / *taskin*. KanN HauV Ver / *tasko(i)n*. HauV KanN Kart Kei Vesa Konn Kong Viit Kars Ver. Viitasaarelta kirjoittaa K. Heimonen 1947: »Taskon oli kylältämme nähtävänä v. 1936 maatalousnäyttelyssä museo-osastolla. Eipä sitä muilla ollu kuin Pekka Heiskasen romussa enää tavattavissa.» / *minä salavan sinut tasko^omella!* pelotellaan pahankurista pikkupoikaa. Kong, H. Helminen / *ne ol püsta hakanna seittüⁱsellä jota ne kallas taskimeks* (tahi *taskoⁱmeks*). Ver / *taskoja ~ taskoⁱntoa* 'hakata taskoimella' Ver.

Varsinais-Suomessa ainakin Turun ja Rauman välisellä alueella on kourukirveen nimityksenä *teesin* (Lap Tl *tejäsin*). Varhaisin kirjallinen esiintymä tästä sanasta lienee v:n 1758 raamatunsuomennoksessa. Sen II rekisterissä selitetään Tuomarien kirjan 9. luvun 7. jakeessa esiintyvä vuoren nimi Grisim (nyk. käännöksessä Garissim) 'Kirwes, teesin'. Tästä lähteestä on peräisin myös Gananderin sanakirjassa mainittu teesin. Sen alla on viittaus »Bibl Reg. Grisim Judic. 9 v. 7», jonka avulla pääsee jäljille. (Florinuksen käännökseen liittyvästä rekisteristä puuttuu selitys, vaikka sana itse siinä mainitaan.) Jos rekisteri on Antti Lizeliuksen, v:n 1758 raamatunsuomennoksen varsinaisen toimittajan laatima, on teesimen alue mahdollisesti ulottunut 1700-luvulla kauemmas itään kuin nykyään, ainakin Pöytyälle, josta pitäjässä jo toistakymmentä vuotta pappina toiminut Lizelius v. 1754 siirtyi Turkuun. Vai olisiko rekisteri jonkun varsinaissuomalaisen pappismiehen tekemä?

Samalla äänteellä, soinnittomalla dentaaliklusiililla alkavia kourukirveen nimityksiä on kertynyt sievoinen parvi: *telso*, *tesso*, *tesseli*, *talso*, *tasso*, *tassi*, *taskin*, *tasko*, *taskoin*, *teesin*; eräät edellä mainitut, vain yhdestä pitäjästä merkityt nimitykset luettelosta puuttuvat. Näistä muutamissa esiintyvä *in*-loppu on nähtävästi sama suffiksi, mikä kuuluu sellaisiin tekimennimiin kuin esim. *vuolin* ja *vesoin*. Pulmallisempi on ratkaistavaksi kysymys, mitä alkuperää vartalo on ja mikä on näiden monien varianttien keskinäinen äänteellinen suhde. Ensiksi on ehkä syytä mainita, että ims. kielissä ei ole yhdelläkään luetelluista sanoista äänteellistä vastinetta. Tästä voi melkoisen varmasti päätellä, että ne ovat kieleemme ilmaantuneet vasta sen erikoiskehityksen aikana. Elleivät ne ole tulleet siihen »sua sponte», mikä tietenkin on mahdollista, niin ne tai ainakin joku niistä on omaksuttu vieraasta kielestä. Lähimmäksi vertauskohdaksi tarjoutuu tässä tapauksessa ruotsi. Ruotsissa on nykyään murteellinen

1. haapakuokka

2. hakku

3. tels|o, -a, -u

4. tesso

5. talso

6. teesin

7. task|o, -in, -oin

8. haapatassi

9. vesu, -in

10. veseli, -n

sana *tävla*, joka Hellquistin etymologisen sanakirjan mukaan esiintyy 1700-luvun perunkirjoissa muodossa *täxel*, *täcksla*. Rietz antaa murre-sanakirjassaan s.v. *tängsla* seuraavat tiedot: »Krokbladig tväryxa med

skaft af 6 eller 7 tum, som nyttjas att urhålla med, tillhugga träskor, »bo hjul», takrännor, skoffor, hoar, tråg o.s.v.» *Täkksla* Helsingland, Vester-götland, Dalsland; *teksla* Uppland, Vermland, Småland; *tjäkksla* Södermanland, Nerike, Småland; *teksel* Gestrikland; *tjäkksa* Småland; eräissä murteissa esiintyy vielä *tängsla*. HELLQUISTIN mukaan samaan yhteyteen kuin r. *täxla* kuuluvat isl. *þeksla* 'tväryxa', norj. *teksla* 'tunnbindaryxa', tansk. *tængsel*, k.-alas. *desele*, m.-yläs. *dehsala*, nykys. *dechsel*, *deichsel* ja l-johdinta vailla olevat r. murt. *tjäxa*, m.-yläs. *dehsa*. Saman vartalon sisältävät edelleen sanskr. *takṣati* 'bygga, bearbeta', m.-slaav. *tesati* 'yxa el. hugga till', liett. *taszyti* id., ven. *tesla* 'yxa'. Jos oletamme, että sana olisi lainattu ruotsista, sitä ei ole voitu omaksua asussa **teksla*, koska yhtymä *ksl* on suomelle vanhastaan vieras. Samasta syystä on myös **tekla* ja **tesla* jätettävä huomioon ottamatta. Kysymykseen voivat siis tulla **teksa* ja metateettinen **telska*, *telsa*. Ensinmainitusta ei ole esimerkkejä, mutta mahdollisesti muodossa *tesso* esiintyvä *ss* palautuu aikaisempaan *ks*-ään; vertauskohdaksi sopii suhde *kaksoset* ~ *kassoset*, jonka jälkimmäinen jäsen tavataan samalla alueella missä *tessokin*. *lsk* on ainakin teonsanassa *telskiä* 'hakata telsolla', mutta luultavasti myös *telstoa* palautuu vanhempaan **telskoa*. Äännöksen *tesseli* loppuosa on varmaankin *koveli*-sanan vaikutusta. Sanassa *talso* esiintyvä *a* voidaan selittää nojautumisesta äänteellisesti läheiseen adjektiiviin *kalso*, (Lönnr.) *kalsokirves* 'slö yxa'. *Teesimen* pitkä *e* todistaa, että muoto on myöhäsyntyinen, sitä on mahdollisesti edeltänyt **telsin*.

Näiden levinneisyydeltään läntisten sanojen yhteydestä haluaisin erottaa itäsuomalaiset *task-* ja *tass-* alkuiset kourukirveen nimitykset. Kielessä entuudestaan olleen *takoa*-sanan (< **takojak* < **takoiðak*) rinnalle on muodostettu *taskoa* (< **taskojak*), sen *s* voisi perustua läntisiin ja eteläisiin *telso* ~ *tesso* muotoihin, ellei se kenties ole tullut liitetyksi perusäännökseen kuvaamaan sitä äänteellistä vaikutelmaa, mikä syntyy, kun puuta veistetään telsolla. Eräänlaiseksi vertauskohdaksi voidaan ottaa ruotsin *tängsla*, josta HELLQUIST sanoo: »Formerna med *-ng* i sv.o.da. dial. bero på yngre ombildning», ja saksan *Deichsel*, jonka *i* on KLUGEN mukaan 'aisaa' tarkoittavan *Deichsel*-sanan vaikutusta. (Etymol. Wörterbuch¹¹ s.v. *Deichsel*²) *Haapatassin* ja sen rinnakkaismuotojen *ss:n* katsoisin Päijät-Hämeen *tesson* aiheuttamaksi.

Kirveeseen verrattuna *telso* on ollut työkalu, jolla ei ole saatu syntymään puhdasta jälkeä, ja siihen on sen vuoksi suhtauduttu affektiivisemmin. Mielivaltainen ja tarkoituksettomalta tuntuva äänteillä leikitely, »väänemaalaus», saattaa osaltaan olla seurausta myös tällaisesta suhtautumistavasta.

Eräissä Pohjois-Karjalan ja -Savon pitäjissä on kourukirveellä nimi-
tys, joka kirjakielistettynä kuuluisi ehkä *vesuin*. »*vesu* ~ *vesuin*, poikki-
teräinen kirves, jolla yksipuisia veneitä ja kaukaloita hakattiin.» Kiih,
R. Nirvi / »*vesuin*. Kovel, kuokka, jolla on ontettu pahkakuppeja, kapus-
toja yms.» Lip, I. Manninen / *vesoi(n)*. Ilo / »*vesuin*. Pientä, käyrää kuok-
kaa muistuttava, n. 10—15 cm:n pituinen, puuvarteen kiinnitetty pahka-
kuppien ja kuuttien tekoväline.» MuuV, A. Rissanen / *vesuin*. Nil Kaav.
Kainuun *veseli* (Sot) ja *veselin* (Hyr) ovat muodostuneet samalla tavalla
kuin Maaningan *tesseli*. Gan. *Wesuin*, -imen et järn at utgröpa trädkop-
par mm. »Kuppikirves wesuimeks kutsutaan.» Saw. *Wesin*, -*simen* idem
en krokig utholkningsyxa. *wessun*, *wessime* ästh. Gananderin tekemä
yhdistys pitää ilmeisesti paikkansa. Sen täydennykseksi mainittakoon
nykyisin käytettävänä olevista lähteistä saatavat tiedot. Wied. *wesüm*:
gen. *wezüme* (d) 'Hohlbeil, krummes Beil zum Aushöhlen', *wesim* = ed. /
Kask-Saareste Lisasõnastik *vesim* 'künakirves'. Otepää / »Puu süda
kaevati välja vesimiga.» Põlva¹ / *vessim* 'tarukirves'. Rõuge.¹ Itse esi-
neestä sanoo F. LINNUS: »Tüüpilisi taruõnestamise riistu, mida jätkuvalt
tarvitatakse ka pakktarude õnestamisel, näivad olevat kumerateralised
riistad tarukirves ja tarutuur, mis meil esinevad juba muinasajal.»² Näi-
denkään muotojen, jotka kaikki ovat etelävirolaisia, äänteellinen suhde
ei ole täysin odotuksenmukainen. Jos lähtömuoto on ollut *vesün tai **ve-*
sun, täytyy nykyinen loppu-*m* katsoa taivutusvartalosta yleistetyksi.
Toisen tavun *ü* ~ *i* suhde voi selittyä kahden eri kannalla olevan mur-
teen risteilystä: pohjoisvirossahan *ü* > *i* kauempana sanassa, kun taas
etelävirossa *ü* ≡ vastaavassa asemassa. *ss* (oik. lyhytalkuinen geminaatta?)
johtuisi mukautumisesta sellaisiin kolmitavuisista sanoista loppuheiton
tietä syntyneisiin muotoihin kuin ovat viRE:n *ikkäv* 'ikävä', *orräv* 'orava',
vaššar 'vasara'. Miten lieneekin, pääasia on tässä yhteydessä todeta, että
suomen murteiden *vesu*, *vesuin* eivät kuulu samaan yhteyteen kuin *vesa*,
vesoa, *vesoin* ja *vesuri*, joiden jatkajat virossa ovat takavokaalisia: Wied.
wõza, *wõzuda*, *wõzaj*, *wõzar*.

Kalevalan 14. runossa on säkeet »en tieä vesun vikoja, umpiputken
ailuhia» (423—24) ja 15:nnessä »veestä on vesusen synty, umpiputken
lainehista», joista edellinen on selitetty 'vesikäärme', jälkimmäinen 'vesi-
putki, myrkkyykeiso, cicuta virosa'.³ Katsokaamme mitä alkuperäiset
muistiinpanot sisältävät.

¹ Eesti vanem mesindus s. 96.

² Mts. 98.

³ Ks. esim. AIMO TURUNEN Kalevalan sanakirja.

Siitä Luotoilan isäntä
Sepä laulo lonkotteli,
Laulo vesumen veestä,

Umpiputken lainnehesta.
Sillä syöksi Lemminkäistä.
SKVR I₂ 801 Vuonnininen, Borenius

Sanaa ei ole selitetty, mutta seuraavaan Eurénin Ilomantsista tallettaman runon katkelmaan liittyy alaviitta, joka on melko selvä.

Loi miehen, uron sukesi,
Ei tieä vesun vikoja.
Veesta(l) ois vesunen syntynt,

Vesuputken lainehista,
Allin aivoista syvistä,
Pääskyn pienen pääramuista
SKVR VII 674

Alaviitan mukaan *vesunen* on »yl. rauta». Inkerin Rääpyvästä on saatu (Saxbäck) loitsu, jonka nimenä on »Kaulan lukko» ja jossa on mm. seuraavat säkeet:

Oi ukko, ylinen herra,
Pilven päällinen J(uma)la,

Tuo kulta kirvees,
Hopeainen vesomees!
SKVR V 2590

Kiuruvedeltä muistiinmerkitty »Pahkan synty» (Arvidsson ja Crohns) alkaa näin:

Vesumella miestä vesti,

Umpiputkella urosta.
SKVR VI₁ 3525

Nämä kohdat osoittavat mielestäni vakuuttavasti, että runojen *vesu*, *vesunen* yms. on alunperin tarkoittanut jotakin teräasetta, luultavasti juuri kourukirvestä eli telsoa. Samalla niistä selviää, että sanan alue on aikaisemmin ollut nykyistä laajempi (Vuonnininen?, Kiuruvesi, Rääpyvä). Tämä on odotettavaakin, sillä eihän Pohjois-Karjalan ja Etelä-Viron välillä ole ollut sellaisia kosketuksia, joiden seurauksena sana olisi lainattu taholla tai toisella. Säkeiden turmeltuminen niiden jouduttua rajantakaiselle runoalueelle Vienan-Karjalaan on ymmärrettävää, sillä esine ja myös sitä tarkoittava nimitys ovat tuntemattomia karjalais-lyydiläis-vepsäläiselle kielialueelle. Sen asukkaat ovat käyttäneet kirvestä ja talttaa valmistaessaan altaita ja yksipuisia ruuhia. Pohjanvalon Salmin murteen sanakirjan täydennysosassa on s.v. *talttavuo* esimerkki: *Viego se karttañe* (= *allas ei tule talttavunnuokse?* kaiverretuksi taltalla. Kujolan toimittamassa lyydiläismurteiden sanakirjassa selitetään verbi *taltata* 'taltalla kaivaa (haapion keskustaa)'. Vepsäläisten käyttämästä koverrustekniikasta, mille telso niimikään on vieras, olen saanut tiedon maist. Reino Peltolalta. Jossakin yhteydessä edelliseen lienee sekin, että vanha slaavilainen lainasana *taltta* on levinnyt vain itäisiin ims. kielisiin ja osaan

suomen itämurteita. *Vesun* ja sen rinnakkaisnimitysten häviäminen murteistamme johtuu nähdäkseni siitä, että taka- ja etu-*e:n* yhtyminen samaksi vokaaliksi on synnyttänyt haitallisia homonyymeja: yhtäältä *vesoin*, *vesuri*, toisaalta *vesu*, *vesunen*, *vesuin*. Siinä murteistossa, missä viimeksi mainittuja nimityksiä vielä käytetään, on vesakirveellä venäjältä lainattu nimi *kassara*. Samaa päämäärään, tarpeelliseen selvyyteen, on siis päästy kahtakin tietä.

»Vastainen tutkimus tulee ehkä todistamaan suomensukuisten kansojen telson slaavilais-balttilaiseksi», sanoo ILMARI MANNINEN.¹ Tällainen kirves on kuitenkin rakenteellisesti siksi yksinkertainen, että se on voitu itsenäisestikin keksiä. Poikkiteräisiä kirveitä käyttävät sekä Pohjois-Amerikan eskimot että Polynesian alkuasukkaat², joten mahdolliset lainaustiet näyttävät katoavan menneisyyden hämärään. Suomalais-ugrilaisista kansoista telson tuntevat mm. lappalaiset, tšeremissit, syrjäänit ja ostjakit. Lappalaiset ovat käyttäneet tätä asetta (*vietka*) altaiden, kuppien ja komsioiden kovertamiseen³, tšeremissit onteloidessaan puihin pesiä mehiläisille (*baske*, *boske*)⁴, syrjäänit puun onteloimiseen (*kokan*)⁵, ostjakit ruuhien kovertamiseen (DN *sōrāt*, Vj. *sūrāl* ym. murremuotoja).⁵ Kun sanat eivät kuitenkaan kuulu etymologisesti samaan yhteyteen, on toistaiseksi pysähdyttävä kantasuomalaiseen aikaan kourukirveen iän arvioinnissa.

Pisteeksi tähän Martti Rapolalle omistettuun kirjoitukseen sopii kannakselainen sananparsa: »Suur kiitos, pien kiitos, haapakuokka ja kovel!»

VEIKKO RUOPPILA

Les dénominations du *kourukirves* dans les patois finnois (P. 325.)

VEIKKO RUOPPILA

Le *kourukirves* 'hache en forme de houe, à la lame courbe' est aujourd'hui, en Finlande, un outil assez rare. Autrefois, on s'en servait pour tailler, d'un seul bloc, des barges, des auges, des écuelles et d'autre vaisselle, mais des objets pareils commencent, même dans les lieux écartés, à céder la place à des articles cloués de planches ou à des produits manufacturés. A son exposé, l'auteur joint une carte montrant l'aire actuelle des dénominations du *kourukirves*. Elles y figurent toutes, à l'exception de deux ou trois qui ne dépassent pas les limites d'une seule commune. Parmi les dénominations employées aujourd'hui, *vesuin* (dial. *vesuñ*, *vesu*, *-nen*) semble être la plus ancienne; elle a, en esthonien, l'équivalent phonétique *vezim* ou *vezim* (*z = s* tonique), cité aussi par le dictionnaire esthonien-allemand de Wiedemann. Cette dénomination, de même que les dénominations *haapakuokka* (*haapa* 'tremble' + *kuokka* 'houe') et *taskoin*, est évidemment une formation indépendante. *Vesuin* est tombé en désuétude; l'*e* antérieur et l'*e* vélaire ayant été assimilés en finnois, la prononciation de ce mot s'est trop rapprochée de celle d'un autre, désignant aussi un outil (*vesakirves* 'hache pour couper les rejets', dial. *vesoin*, *vesuri*). En esthonien, par contre, ces sons ne se sont pas confondus (*e* = l'*e* de la langue littéraire, *ē* = l'*ō* de la langue littéraire). Que *vesuin* se soit tout de même conservé en Finlande, dans un certain domaine, s'explique par le fait que dans les parlers du pays, le *vesakirves* s'appelle *kassara*, qui est un emprunt russe. L'auteur estime que l'original de *telsa*, *telso* est le suéd. *täxla*, qui a exactement le même sens que le finn. *telso*. La différence dans les consonnes tient au manque du groupe *ksl* en finnois, qui a eu pour conséquence une substitution. La dénomination *taskoin* est un dérivé du verbe *taskoa* 'frapper avec le «tasko»'. Selon l'auteur, *taskoa* aurait pour base *takoa* 'battre avec un marteau'. Il se peut que l'*s*, qui confère à ce mot un certain sens, vienne de *telso* ou qu'il ait été ajouté à la prononciation originale *takoa*, pour imiter le son qui se fait entendre lorsqu'on façonne le bois avec le *telso*.

Parmi les peuples finno-ougriens, il y en a beaucoup qui se servent du *kourukirves*, mais les dénominations finnoises de cet outil n'ont d'équivalents étymologiques plus loin qu'en esthonien. Il est possible, et même tout à fait probable que l'emploi du *kourukirves* remonte à l'âge de la pierre. L'archéologie, elle aussi, semble étayer cette théorie; mais que cet outil se soit appelé alors *vesu* ou autrement, il est impossible de le prouver d'une manière décisive. De même, on ne peut qu'émettre des hypothèses sur son origine: est-ce une invention finno-ougrienne ou un emprunt? Des mots d'emprunt très anciens ne semblent pas figurer parmi ses dénominations finno-ougriennes.